

Vleermuizen in het landschap

Eind november werd een prachtig boek gepresenteerd op een bijeenkomst in de provincie Noord-Holland. In feite is het de atlas van de noordhollandse vleermuizen, het resultaat van het inventarisatiewerk

spread in de tekst, worden allerlei aspecten apart belicht en aardige anekdotes verteld. Er is heel veel literatuur in het boek

vleermuizen die prooien van het wateroppervlak 'afharken' of spinnen van hun draad afplukken, maar ook 'gewoon' vliegende vleermuizen.

Naast al deze lof voor dit boek in de serie 'Ecologische atlassen' van de uitgeverij Schuyt & Co, is toch ook wel wat kritiek op zijn plaats. Zelfs bij oppervlakkig doornemen valt het oog op fouten. Zo staat de stip op de kaart, waarin de enige waarneming van de noordse vleermuis is weergegeven (kaart 2.19), niet op 60 km ten noordwesten van Den Helder, waar de soort volgens de tekst is waargenomen, maar op ongeveer tien kilometer ten zuidwesten van die stad. Figuur 1.15 is mooi uitgevoerd, maar althans voor mij totaal onbegrijpelijk; waarschijnlijk zijn de teksten uit de figuur, die gaat over de uitvliegtijdstippen van de verschillende soorten, weggefallen. Ontsierend is de foto van een 'zogenaamd levende' veldspitsmuis in een kader over echolokatie bij andere zoogdieren. Het meest storend vind ik echter het slordige taalgebruik; dit riekt naar haastwerk, wat het ergste zou kunnen doen vermoeden over de nauwkeurigheid van de geboden informatie. Was het niet de moeite en het geld waard geweest om de tekst in zo'n mooi uitgegeven boek door een goede redakteur te laten bewerken? Laten deze kritische opmerkingen U er echter niet van weerhouden het boek aan te schaffen! Ook voor niet-Noordhollanders is het een aanrader.

Jaap Mulder

Kees Kapteyn, 1995. Vleermuizen in het landschap. Schuyt & Co, Haarlem. 224 pp. ISBN 90-6097-392-5. Prijs f 59,50 (plm BF 1200).

BESPREKING

dat sinds 1986 verricht werd. Maar het is veel meer, wat uit titel en ondertitel duidelijk blijkt: 'Vleermuizen in het landschap. Over hun ecologie, gedrag en verspreiding.' Kees Kapteyn is de auteur. Het boek staat stampvol informatie, en tevens stampvol fantastische foto's. Het zal nog een hele toer zijn voor de nog te verschijnen 'Atlas van Nederlandse vleermuizen' om succesvol met dit boek te concurreren.

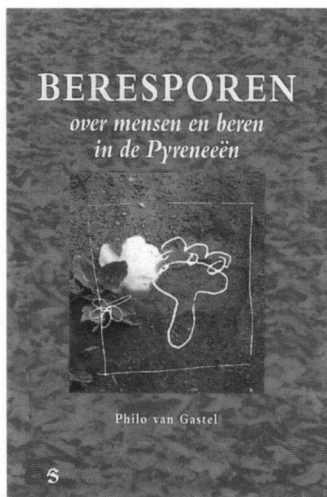
De informatie is over zes hoofdstukken verdeeld. Achtereenvolgens komen de ecologie en gedrag, de besprekingen van vijftien verschillende soorten die in de provincie werden aangetroffen, de vleermuizen in het noordhollandse landschap, de aantalsontwikkelingen, de bescherming en het behoud en tenslotte het vleermuisonderzoek aan de orde. In meer dan veertig kaders, ver-

werkt, de lijst van referenties bedraagt bijna 600 nummers. Als je het boek hebt doorgewerkt, weet je dan ook alles van vleermuizen. Of tenminste, alles wat Kees ervan weet.

Veel inzicht geven de diverse in vogelvlucht getekende landschappen (stukjes van de provincie Noord-Holland), met daarin de vliegroutes van de vleermuizen. Zo zien we hoe de rosse vleermuizen van de 's Gravelandse landgoederen vooral uitvliegen naar de moerassen in de Vechtstreek, van Loosdrecht tot het Naardmeer, en hoe de laatvliegers vanuit de kerk in Groot-schermer de Eilandspolder invliegen. De uitvoering en opmaak van het boek zijn heel mooi. Vooral de foto's stelen de show. Zonder af te doen aan het werk van anderen, zijn het met name de foto's van Zomer Bruijn die de aandacht trekken:

Beren in de Pyreneeën

De toekomst van de bruine beren in de Franse Pyreneeën staat door de verbreding van de Route Nationale 134 in de vallei van de Aspe nog steeds brandend in de actualiteit. De toekomst van de bruine beren is er sindsdien niet door verbeterd. Integendeel. Van de zeventig dieren die men in 1950 telde, zijn er nu nog amper zeven over. Zonder gepaste maatregelen zijn ze ten laatste over een kleine twintig jaar geheel verdwenen. Een half jaar lang heeft de Amsterdamse aankomend antropologe Philo van Gastel zich verdiept in de problematiek rond de beren. De lezer maakt kennis met jagers, herders, bosbouwers en burgers in het bereengebied alsook met lieden die met het lot van de beren zijn begaan en alles in het werk stellen om het tij te keren. De auteur zet de vaak tegenstrijdige argumenten van voor- en tegenstanders scherp tegenover elkaar en zoekt tegelijk naar compromissen. Zij toont hiermee aan dat natuurbescherming beslist geen sinecure is. Men stelt zich tijdens het lezen vaak de vraag in hoeverre de stellingen op waarheid berusten en of niet al te vaak emoties de zakelijke standpunten overschaduwden. Het kan de auteur in ieder geval niet verweten worden dat er vaak extreme standpunten worden ingenomen. Het illustreert daarentegen wel de mentaliteit van bepaalde bevolkingsgroepen tegenover dieren en andere natuurwaarden, waarbij de algehele context van het natuurbehoud en de noodzaak om soorten te behouden uit het oog wordt verloren. Ook al zijn de harde standpunten inmiddels afgezwakt, toch geraakt de bescherming van de bruine beer telkens weer in de oppositie en krijgen andere belangen ruim voorrang op de noodzaak om de Zuideuropese beer een toekomst veilig te

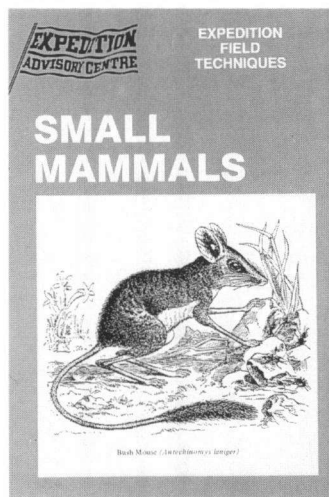
stellen. De houding t.o.v. de bruine beer verschilt tegenwoordig per regio en per sociale groep. Voor de ene betekent de bescherming een beperking van de economische en sociale ontwikkelingsmogelijkheden en een aantasting van het gevoel van autonomie; door de andere wordt de bescherming van de beer aangegrepen als een mogelijkheid om de benarde lokale economie te herstellen. De beer kan alvast rekenen op een verhoogde sympathie van mensen buiten de regio, maar of dit volstaat om de beer afdoende te beschermen, zal de toekomst uitwijzen.

Dirk Criel

Philo van Gastel, 1994. *Beresporen. Over mensen en beren in de Pyreneeën*. Het Spinhuis/Amsterdam. ISBN 90-5589-008-1. 142 pagina's. Prijs f 29,50 - 550 Bfr. In België te bestellen bij Kritak/Leuven.

Expeditie handleiding kleine zoogdieren

Het Expedition Advisory Centre in Londen, onderdeel van de Royal Geographical Society, geeft voorlichting voor internationale expedities. Het centrum wordt gefinancierd door SHELL. Onlangs verscheen een expeditie handlei-

ding met veldtechnieken voor kleine zoogdieren, uitgezonderd vleermuizen.

De handleiding beschrijft praktische methoden, die in korte tijd en zonder geavanceerde hulpmiddelen, resultaat kunnen geven: vangmethoden, behandeling van dieren, dissectie, telemetrie, sporen, habitat-evaluatie, gegevensverwerking en hulpmiddelen.

De auteurs hebben de internationale kennis op dit gebied tot een overzichtelijk en bruikbaar geheel samengevat. De algemene beschrijving gaat vergezeld van waarschuwingen en adviezen, bijvoorbeeld om dwergmuizen in rietvelden te vangen. Interessant is ook de levend-val die op lokatie gemaakt kan worden van een plastic limonade-fles. Handig zijn de adressen van leveranciers van materialen.

Piet van der Reest

Barnett, A. & J. Dutton, 1995. *Expedition field techniques: small mammals (excluding bats)*. Expedition Advisory Centre, London, England. De veldgids telt 126 bladzijden in ringband 21x15 cm, kost £ 8,50 (f 22 of BF 440), en is te bestellen bij Expedition Advisory Centre, Royal Geographical Society, 1 Kensington Gore, London SW7 2AR, tel. 0171-581-2057, fax 0171-584-4447 (UK).

Jacht en het 'nee, tenzij-principe'

De Jacht is reeds decennia een heikel onderwerp binnen de Nederlandse natuurbeschermingsorganisaties. Hoewel natuurbeschermers de plezierjacht zoveel mogelijk willen uitbannen, ziet de jagerslobby telkens kans het jagen wettelijk geregeld te krijgen. Blijkbaar laten de ambtenaren van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij nog altijd hun oren meer die kant uit hangen.

Ook in het wetsvoorstel 'Flora- en Faunawet' is een ruime plaats voor de jacht ingeruimd. Dierenbescherming was dit een doorn in het oog en zij heeft het Centrum voor Milieurecht van de Universiteit van Amsterdam opdracht gegeven te onderzoeken of het mogelijk was het belang van het dier als uitgangspunt voor bescherming te nemen in plaats van het jachtbelang. Allereerst is vastgesteld dat het 'nee, tenzij-principe' niet op bezwaren van internationaal recht stuit. Vervolgens is bekeken hoe dit principe in de wet verankerd kan worden. Dit uit zich onder meer in het opstellen van een alternatieve regeling, die pasklaar in de Flora- en Faunawet opgenomen kan worden. Een belangrijk knelpunt vormde de schaderegeling. Jagers zijn immers verantwoordelijk voor de schade in hun jachtveld. Voorgesteld wordt een andere schaderegeling op te zetten, waarbij de verantwoordelijkheid bij de overheid komt te liggen.

Het initiatief van Dierenbescherming doet meer recht aan het belang van de natuurbescherming dan het wetsvoorstel 'Flora- en Faunawet', een voorstel dat niet veel meer is dan een optelsom van de drie oude wetten Vogelwet, Jachtwet en Natuurbeschermingswet. Dierenbescherming verdient alle lof dat ze via studies en

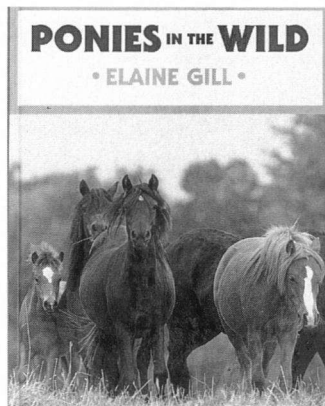
concrete teksten een verbeterde bescherming proberen te waarborgen, immers waarom heeft een vos geen recht op bescherming en een wezel wel. Merkwaardig blijft overigens dat de grote natuurbeschermingsorganisaties zich in deze discussie afzijdig houden en Dierenbescherming de kastanjes uit het vuur laten halen.

Reinier Akkermans

Teasing, N., 1995. De juridische vormgeving van een 'nee, tenzij-principe' voor de jacht in het wetsvoorstel Flora- en Faunawet. Studie verricht door het Centrum voor Milieurecht van de Universiteit van Amsterdam in opdracht van de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren. Prijs f 20,- (BF 360). Dierenbescherming, Postbus 85980, 2508 CR Den Haag.

Ponies in the wild

In de reeks British Natural History Series zijn reeds verschillende eenvoudig begrijpelijke zoogdiermonografieën verschenen. Een nieuw deel is 'Ponies in the wild' van Elaine Gill. In Nederland is het sinds een tiental jaren vrij normaal om oude huisdierrassen als begrazers in het natuurbeheer in te zetten. Hoewel onbewust doet deze situatie zich in Engeland reeds eeuwen voor. Ponies (en runderen) worden daar reeds honderden jaren in halfnatuurlijke omstandigheden op de 'woeste gronden' gehouden: bekend zijn New Forest, Exmoor en Dartmoor. De dieren beïnvloeden het landschap en op hun beurt hebben de ponies zich aan hun leefomstandigheden aangepast. In 'Ponies in the wild' wordt uitgebreid ingegaan op allerlei natuurlijke processen die zich in dergelijk in het wild levende pony-kudden afspelen en die men ook in Nederland zou kunnen tegenkomen, zoals sociaal gedrag, voedselstrategie

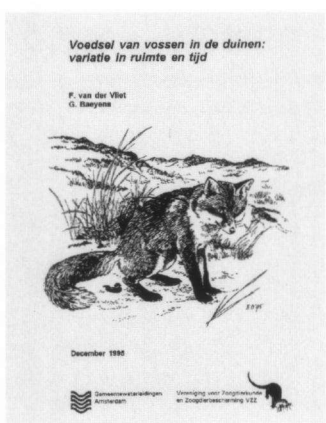
en onderzoekende biologen. In tegenstelling tot wat men zou verwachten, staan de halfwildeponyrassen er in Engeland niet goed voor. Inperking van hun leefgebied en kruising met andere rassen hebben sommige van deze in het wild levende kudden op het randje van verdwijnen gebracht. Mede met het oog op de 'hobby' van de Nederlandse natuurbeheerders is 'Ponies in the wild' een goede informatiebron over de leefgewoonten van hun grasmaaiers.

Reinier Akkermans

Gill, E., 1984. Ponies in the Wild. Whittet Books Ltd, 18 Anley Road, London W14 0BY. Prijs £ 7,95 (+ £ 1,50 verzendkosten) (f 25 of BF 450). ISBN 1-873580-11-8.

Voedsel van vossen

Het nieuwste VZZ-rapport is een verslag van het werk van Floor van der Vliet, het zoveelste van deze noeste veldwerker. In 1993 onderzocht hij het voedsel van de vos in de Amsterdamse Waterleidingduinen, aan de hand van keutels. Het rapport bevat de resultaten daarvan, maar ook allerlei andere gegevens. Zo zijn vooral de langdurige vogelinventarisaties belangwekkend. Want je kunt wel willen weten wat de vossen eten (en je ontdekt dan telkens weer dat het voedsel vooral uit

konijnen en kleine zoogdieren bestaat), maar dan weet je nog niet wat hun invloed is op andere, 'geliefde' soorten. Het aantal broedende eenden (6 soorten) blijkt te zijn teruggeval- len tot ruim een kwart van het aantal van vóór de komst van de vos; toch zijn er in het voorjaar nog 600 eenden aan- wezig. Bij de achteruitgang spe- len ook andere factoren dan de vos een rol, zoals ontwikkelin- gen in de watervegetaties. Zulke vegetatie-ontwikkelingen maken het ook onwaarschijn- lijk dat de nu vrijwel verdwe- nen weidevogels terug zouden komen als de vos zou verdwij- nen. Opvallend is de fazant, die nauwelijks achteruitgegaan is; per 100 ha komen nog steeds 10 tot 12 fazanteterritoria voor. De meeuwen zijn, zoals overal in de vastelandduinen nu de vos er leeft, geheel verdwenen. Ten opzichte van een vergelijkbaar onderzoek, in hetzelfde terrein uitgevoerd in 1983, is er nauwe- lijks iets veranderd in het voedsel van de vos. Weinig nieuws dus, maar wel een goede en brede behandeling van het onderwerp.

Jaap Mulder

Floor van der Vliet & G. Baeyens, 1995. Voedsel van vossen in de duinen: variatie in ruimte en tijd. 62 pp + 29 pp bijlagen. ISBN 90-73162-29-7. Uitgave van Gemeentewater- leidingen Amsterdam en VZZ. VZZ-mededeling 29. Prijs f 15,- of BF 300 (inclusief verzend-

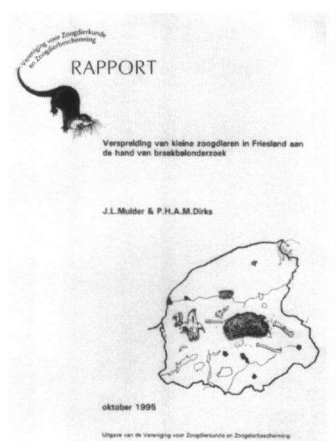
kosten). Verkrijgbaar bij de VZZ, Emmalaan 41, 3581 HP Utrecht, tel. 030-2544642 (NL).

Braakbalonderzoek in Friesland

In oktober 1995 verscheen het rapport over het braakballen- onderzoek, dat de VZZ in samenwerking met het Fries Natuurmuseum eind 1994 en begin 1995 in Friesland heeft gehouden. Doel van het braak- ballenonderzoek was het in kaart brengen van de versprei- ding van kleine zoogdieren in Friesland, met extra aandacht voor de noordse woelmuis, de waterspitsmuis en de dwerg- muis. De extra aandacht voor deze soorten was vooral bedoeld als ondersteuning voor het VZZ-vallenonderzoek naar deze soorten dat in 1994 heeft plaats gevonden (Martens, 1995).

In korte tijd werden 321 par- tijen braakballen onderzocht. Voor een groot deel kwamen de gegevens uit archieven van enkele enthousiaste particulie- ren. Een ander (kleiner) deel werd tijdens de onderzoekspe- riode verkregen uit toegestuur- de partijen braakballen. In korte tijd werden op deze manier van 65.555 prooidieren gegevens verzameld. In het rapport wordt op de versprei- ding van zeven kleine zoog- diersoorten (dwergspitsmuis, waterspitsmuis, huisspitsmuis, rosse woelmuis, aardmuis, noordse woelmuis en dwerg- muis) nader ingegaan, omdat van deze soorten de versprei- ding in Friesland nog onvol- doende bekend was.

Per soort worden (meestal) vier kaartjes gepresenteerd, met daarop de braakbalvond- sten, de mate van voorkomen in een braakballenpartij, de overige waarnemingen en een totaaloverzicht van de huidige verspreiding. Helaas worden de vier kaartjes niet op een pagina bij elkaar afgedrukt, maar ach- ter elkaar, waardoor de ver-

schillende soortsteksten en kaartjes hinderlijk door elkaar heen gaan lopen. Op de ver- spreiding van de noordse woel- muis wordt het meest uitge- breid ingegaan, vanwege de vele vraagtekens die de soort oproep en oproept met betrek- king tot zijn verspreiding in Friesland. Met name de ver- spreiding van de soort in de Oude Venen wordt uitgebreid besproken, andere braakbal- vondsten blijven (daardoor?) onderbelicht. Vooral de braak- balvondsten bij Molkwerum (IJsselmeerkust) en Giekerk/ Rijperkerk (Groote Wielen) zijn het noemen meer dan waard!

In het rapport wordt een goed beeld geschetst van de huidige verspreiding van kleine zoogdieren in Friesland (met uitzondering van het westelijke kleigebied en de streek rond Heerenveen) en aangetoond dat met een beperkt braakbal- lenonderzoek enorm veel informatie in betrekkelijk korte tijd verzameld kan worden.

Maurice La Haye

Mulder, J.L. & P.H.A.M. Dirks, 1995. Verspreiding van kleine zoogdieren in Friesland aan de hand van braakbalonderzoek. Mededeling 26 van de VZZ, 50 pagina's, ISBN 90-73162-26-2. Prijs f 15,- of BF 300 (inclusief verzendkosten). Verkrijgbaar bij de VZZ, Emmalaan 41, 3581 HP Utrecht, telefoon 030- 2544642 (NL).

Muizen en eikels

Voor het verkrijgen van de graad van bio-ingenieur in het land- en bosbeheer heeft R. Verlinde een scriptie geschreven, die gaat over de invloed van muizen op het boscossysteem. Door vraat aan wortels, schors, zaailingen en boomzaden wordt de verjonging van zowel natuurlijk als aangeplant bos vaak geremd. Als zogenaamde zaadpredatoren een voorkeur hebben voor zaden van bepaalde boomsoorten, kan ook de samenstelling van het bos beïnvloed worden. Waar de meeste literatuur over de invloed van muizen op bossen gaat over de schade door vraat aan jonge bomen, behandelt dit proefschrift een ander aspect, namelijk de stimulering van de verjonging door verspreiding van boomzaden. Aan de hand van een literatuurstudie en ook eigen onderzoek wordt het effect van vraat aan en verslepen van eikels van de Amerikaanse eik door de bosmuis en de rosse woelmuis op de bosverjonging uitgewerkt.

Eikels hebben een hoge energetische waarde en zijn voor veel dieren een belangrijke voedselbron. Opmerkelijk is dat de door muizen gepredeerde eikels vaak alleen aan de stompe zijde zijn aangevreten, waar het gehalte aan tannine (een bitterstof) het laagst is. Daardoor blijft het embryo, aan de puntige kant van de eikel, veelal behouden. Uit kiemprouwen bleek dat een lichte vraat aan de eikel de kieming niet in de weg staat, maar dat de kiemplantjes dan niet goed uitgroeien: het embryo kan zich niet voldoende uit de schil duwen en heeft soms een tekort aan voedingsstoffen voor verdere uitgroei.

Hoe minder voedsel de muizen hebben, hoe groter de afstand is waarover ze de eikels weghalen. De gemiddelde transportafstand varieerde van 0,9 meter bij een rosse woelmuis met veel voedsel in de

buurt tot 14,7 meter bij een bosmuis met relatief weinig voedsel.

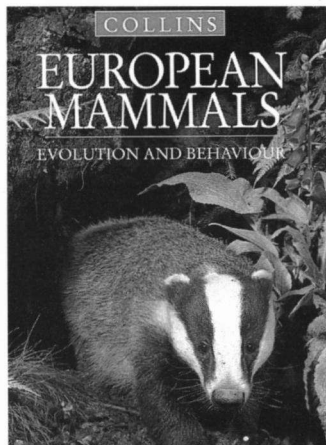
De conclusie van de auteur is dat muizen belangrijke verspreiders van eikels zijn. Door de verplaatsing kan het zaad onder het scherm van een andere boomsoort komen, wat gunstig zou zijn voor de verjonging. Een overtuigend bewijs van een positieve rol van muizen bij de bosverjonging wordt mijns inziens echter niet geleverd; de kiemplanten hebben immers weinig overlevingskansen. De scriptie geeft wel een goede aanzet voor verder onderzoek naar de rol van muizen bij de bosverjonging.

Ed Hazebroek

Verlinde, R., 1995. Zaadpredatie en -verspreiding van eikels door muizen. Scriptie voorgedragen tot het behalen van de graad van bio-ingenieur in het land- en bosbeheer. Universiteit Gent, Faculteit Landbouwkundige en Toegepaste Biologische Wetenschappen. Academiejaar 1994-1995. 96pp.

European Mammals

Evolutie en gedrag zijn weliswaar belangrijke onderdelen van de biologiestudie, maar ze staan vaak ver weg van de amateurbioloog. Mocht een amateurbioloog toch interesse hebben in deze aspecten dan is hij overgeleverd aan theoretische leerboeken, waarin op zijn best de principes aan de hand van exotische voorbeelden worden verduidelijkt. Toch zijn evolutie en gedrag belangrijke elementen voor het begrijpen van natuurlijke leefgemeenschappen. In *European Mammals* belicht David Macdonald belangrijke evolutionaire en ethologische principes aan de hand van Westeuropese zoogdieren. Zaken als natuurlijke selectie, afstamming, voortplanting, sociaal gedrag, overlevingsstrategieën (enzovoorts)

worden beschreven en verklaard voor vele inheemse zoogdieren. Het kunnen begrijpen van het hoe en waarom van biologische processen in inheemse zoogdierpopulaties is van groot belang voor een op goede wijze omgaan met onze inheemse zoogdieren. Uitgebreid gaat David Macdonald dan ook in op de relatie mens-zoogdier, maar dan gezien vanuit een biologisch perspectief.

Wetenschappelijk geschoolde biologen komen in dit boek vele bekende zaken tegen. Het zet bekende theorieën in een alledaagse context. De amateurbiologen geeft dit boek de mogelijkheid hun waarnemingen binnen het kader van de hedendaagse biologische wetenschap te plaatsen. Het integreren van de wetenschap in de waarnemingen van de eigen zoogdieren maakt dit boek mijns inziens tot een belangrijk werk. Ik denk dat het voor de zoogdierstudie en zoogdierbescherming een goede zaak zou zijn als *European Mammals* voor het Nederlandse taalgebied bewerkt wordt.

Reinier Akkermans

Macdonald, D., 1995. *European Mammals, evolution and behaviour*. Harper Collins Publishers, 77-85 Fulham Palace Road, London W6 8BJ. Prijs £ 14.99 (± f 40 of BF 800). ISBN 0 00 219944 0.